

Hvitvingesvarterne *Chlidonias leucopterus* påtruffet i Østfold

MAGNE PETTERSEN OG PATRICK SIMENSEN

Pettersen, M. & Simensen, P. 2002. Hvitvingesvarterne *Chlidonias leucopterus* påtruffet i Østfold. *Natur i Østfold* 21(1/2): 3-6.

Klokken 16.00 12.09.1995 ble Hvitvingesvarterne for første gang påtruffet i Østfold. En ungfugl ble observert ved Øra naturreservat. Dette er det 17. funnet av arten i Norge.

Magne Pettersen, Lyarkollveien 7, 1634 Gamle Fredrikstad, e-post magne.pettersen@c2i.net
Patrick Simensen, Lillegård 26, 1618 Fredrikstad, e-post: patrick_simensen@hotmail.com

Ettermiddagen 12.09.1995 var Lasse Patrick Simensen (LPS), Tommy Andre Andersen (TAA) som vanlig i Øraområdet for å registrere fuglenes aktivitet. Tommy Sand (TS) hadde også slått følge denne dagen. Det lå an til å bli en perfekt Øra kveld! Lite vind, overskyet himmel og god sikt. Rundt klokken 16.00 oppdages en terne som sitter i en litt lei positur på steinmoloen øst for ytre del av kanalen. Fuglen ser stor ut og splitterne, som er en stor raritet i området med kun et tidligere funn, blir vurdert. Når hard pressing uten å få navnsatt arten ikke fører frem blir det bestemt at det må fremskaffes en båt. Raskt! TAA påstår at den ulåste jolla med 4hk i båthavna tilhører hans onkel. LPS og TS blir stående tvilende på brygga. TAA løsner fortøyningene og startet opp. Tvilen skyves som vanlig til side av skåderfornuftet og gutta er på vei. Med full gass "fossen" de utover. Aldri har en båt gått saktere igjennom kanalen! Ekstreme tidsbesparende tiltak blir vurdert, bl.a. prøves vanntemperaturen mot håndflaten, men fornuften tar overhånd. Etter hva som føles som en evighet runder jolla rundt enden av kanalen og de oppdager til sin store skuffelse at fuglen er forsvunnet. Den tunge tilbaketuren har akkurat begynt da LPS oppdager ei lita sumpterne som kommer flygende nedover elva med retning moloen. Fuglen flyr rundt båten og setter seg 6-7 meter unna! Fuglen blir raskt bestemt til 1K hvitvingesvarterne, og det er like før TAA spretter bunnpluggen i mangel på noe annet. Christer Jacobsen befinner seg ved

kanalen og oppdager 3 halvgale karer i en jolle. Etter å ha identifisert folka, skjønner han rask, utfra oppførsel, at her er det alvor. All fugl i nærheten av båten fingranskes og han finner raskt terna. Bjørn Frostad og Daniel Faye Lund blir senere kontaktet og får se fuglen som holder seg i området til kvelden. Den ble da sett flygende utover i området for deretter ikke å bli gjenfunnet.

Forekomst i Norge

Hvitvingesvarterne fra Øra er godkjent som Østfolds 1 ind. og det 17 funnet i Norge (Jensen & Mjøs 1998).

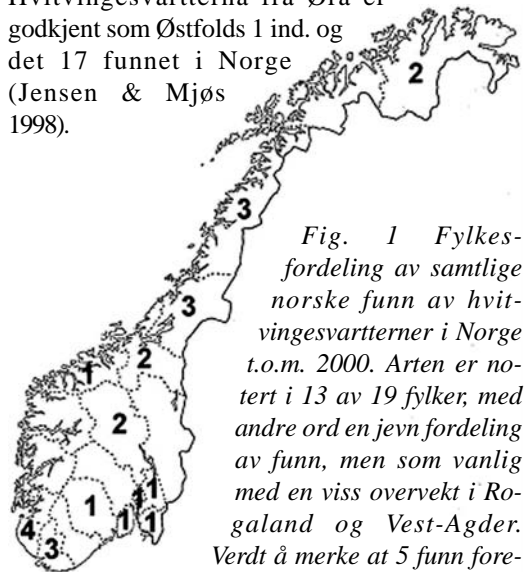

Fig. 1 Fylkesfordeling av samtlige norske funn av hvitvingesvarterner i Norge t.o.m. 2000. Arten er notert i 13 av 19 fylker, med andre ord en jevn fordeling av funn, men som vanlig med en viss overvekt i Rogaland og Vest-Agder. Verd å merke at 5 funn foreligger totalt fra Finnmark og Nordland, og 2 funn i Oppland så arten kan dukke opp "hvor som helst".

Pr. 1.1.2001 foreligger det 25 funn av 26 ind. i Norge (Mjøs & Solbakken 2001). Samtlige funn, bortsett fra 2 ind. ved Fautøya (står ref. til som Fantøya), Nordre Øyeren, Akershus 03.06.1984 (Bentz 1986), utgjøres av enkeltindivider. Det kan nevnes at en observasjon av en ubestemt sumpterne foreligger fra Gjølssjøen, Marker 08.06.1987 (Viker 1998).

Den beste tiden å se hvitvingesvarterne i Norge vises i fig. 2. Av de 26 fuglene som er notert i Norge pr. 1.1.2001 har 23 ind. Vært i adult drakt, 1 ind. subad, 1 2K og 1 ind. (Ørafuglen) i juvenil drakt. April-funnet utgjøres av tidligere nevnte funn fra Smøla 30.04.1987.

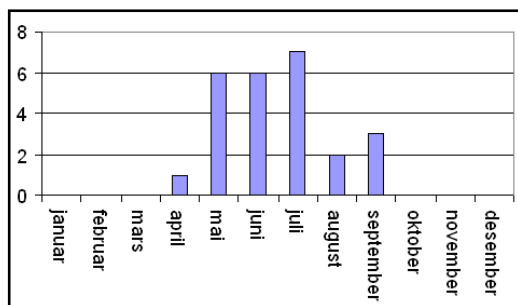

Fig. 2 Månedsfordeling av norske funn av hvitvingesvarterner.

Forekomst i Europa

I Europa hekker hvitvingesvarterne i mindre antall i Litauen, Latvia, Polen (1000-1100 par), Ungarn og Romania (1000-1600) og Italia (10). I Russland er populasjonen estimert til 10000-20000 par. Arten trekker vekk fra hekkeområdene fra midten av august-oktober. Trekkerten går over Balkan og mest trolig rett over Sahara til våtmarksområder i indre Afrika da arten sees i mindre antall langs kysten. Mindre antall overvintrer også i Asia. Vårtrekket er reversert og artene sees vanlig i Øst-Europa, men mindre antall opptrer også vestover. Spesielt var 14.05.1987 da minimum 1390 ind. ble notert i Skåne. Største flokken ble notert i Krankesjøen med 262 ind. 2 ad. ble notert så langt opp som Tofta kile, Kungälv, Bohuslän 14.05 (Cederot 1998). I Danmark ble 1273 ind. notert

medio mai 1987. 17-19 par gikk til hekking, men ingen unger kom på vingene. Ingen fugler fra denne utrolige opptreden ble notert i Norge.

Hvordan skille hvitvingesvarterne og svart-terne

Hvitvingesvarterner er, som svartterner *Chlidonias niger*, knyttet til grunne sesongfylte myrer og våtmarker, vegetasjonsrike sjøer med partier av lav, delvis flytende vegetasjon. Under næringssøk ligner *Chlidonias*-ternene store sakteflygende svaler der de flyr frem over vannoverflaten.

I størrelse er hvitvingesvarterne som en liten svartterne, men gir inntrykk av å være mer kompakt, bl.a. pga. kortere nebb som er tydelig kortere enn hodets lengde, et rundere hode, bredere vinger og rettere stjørtbakkant. Sees en trekkende *Chlidonias*-art på lengre hold kjennes den igjen fra *Sterna*-artene ved at de har en generelt lettere flukt. Kan ved rask blick være forbausende lik dvergmåke før den annerledes formen og oversidens tegninger avslører familietilhørigheten. Hvitvingesvarterne flyr oftest med roligere vingeslag enn svartterne, og har flere perioder med glidemomenter enn denne. Svarternene har en tendens til mer sommerfugllignende, vimsende flukt.

Voksne fugler i sommerdrakt er umiskjennelige, men vær oppmerksomme på at i medlys og mot mørk bakgrunn kan svartterner skinne lyse. Hode, kropp og undre vingedekkfjær er svarte, tydelig kontrasterende mot lyse undre svingfjær. Oversiden av hale, gump og vingeoversider er lyse og her er kontrasten mot svart ryggoverside også tydelig. Vingeoversiden er lysest i fremkant.

De voksne fuglene starter mytingen til vinterdrakt allerede i juni. Fjærskiftet begynner rundt nebbet og fortsetter med bryst og hode. Disse delene blir da hvitflekke. Oversiden er lys og gumpen nærmest hvit. Man får ikke det grå inntrykket som hos svartterne. Hvitvingesvarterne mangler svartternens mørke brystsidefleck i vinterdrakt og hodets mørke partier er mer begrenset. Voksne hvitvingesvarterner i ren

Fig. 3. Voksen hvitvingesvarterne. Merk kontrast mellom undre dekkfjær og svingfjær samt den lyse vingefremkanten. Foto: Magne Pettersen, Abu Simbel, Egypt mai 2002.

Fig. 4. Voksen hvitvingesvarterne. Merk lys vingefremkant samt kontrast mellom vingeverside og rygg. Foto Magne Pettersen, Abu Simbel, Egypt mai 2002.

Fig. 3 Juv. hvitvingesvarterne. Merk manglende halssideflekk ved vingens fremkant, kontrast mellom vinge- og ryggoverside samt overgump/haleoverside. Foto: Georg Reszeter, Farmor reservoir, Oxon England aug. 1999 (www.rarebirdphotography.co.uk).

Fig. 4 Juv. hvitvingesvarterne. Merk manglende halssideflekk ved vingens fremkant. Foto: Georg Reszeter, Farmor reservoir, Oxon England aug. 1999 (www.rarebirdphotography.co.uk).

vinterdrakt observeres sjelden i Nord-Europa. Det samme er tilfelle for fugler i 2. kalenderår som blir værende i nærheten av overvintringsområdene, men enkelte fugler trekker nordover sammen med de voksne og en fugl i 2K-drakt holdt til ved Orrevatn, Jæren 19.07.-18.08.1986 (Bentz 1988).

Fugler i 3. kalenderår trekker nordover sammen med de adulte og kan kjennes igjen på at de svarte dekkfjærene på undervingene har hvite innslag. Et subad. ind. ble notert ved Kongsvatnet, Smøla, Møre og Romsdal. 30.04 og 01.05.1987 (Clarke 1991).

Unge hvitvingesvarterner skilles fra svartterne på manglende svart brystsideflekk, og f.o.m. sensommer på mer hvitt i pannen; brunsvart rygg tydelig kontrast mot de øvre vingedekkerne. Hos svartterne er hele oversiden mer enhetlig mørk. Begge artene har en mørkere vingefremkant. Tertialene (skjulerne) og de lengste overarmsdekkerne er ganske ensfarget. (lysbremmet hos svartterne) Den hvite overgumpen hos hvitvingesvarterne står i kontrast til ryggen og mindre til den grå halen med de hvite ytre halefjærene. Svartternen har lys brungrå overgump og hale med lysegrå ytre fjær. Hos svartterner forekommer ind.med mørkere rygg og svært lys overgump. Hvitvingesvarterner mangler også i juvenil drakt svartternens mørke flekk ved vingefremkanten (Briefe 1983, Mallong Olsen 1989). Svartterne og hvitvingesvarterne er påvist i blandingspar ved flere tilfeller, bl.a. i Sverige i 1978 og 1979. Avvikende ind. bør således kontrolleres ekstra nøye.

”Terne-spionen” på Andøya

Det kanskje ikke mange vet er at Geir Hardeng er observatøren bak Norges 3 funn av hvitvingesvarterne. Han gir oss følgende beskrivelse av funnet:

Sommeren 1975 var fuktig, vindfull og kjørlig nordpå. Jeg fristet noen uker en felt- og teltilværelse alene på Andøyas myrer og våtmarker med fugleregistreringer for Miljøverndepartementet. Etermiddag den 2. juli ble jeg oppmerksom på en underlig terne som flagret frem og tilbake på strandenger ved Rognan øst på Andøya. ”Tuben” (teleskopet) ble rigget opp og fuglen fotografert med 500 mm tele. En mann kom løpende over enga og glefset: ”Ka” gjør” dokker?! Ka” driv du på mæ”?” -Jeg har i de etterfølgende 27 år blitt mer vant til en del glefsende grunneiere, med halvåpne snuskjefter og høy røst, men ikke den gang. - Mannen hoppet og spratt rundt meg, slo med armene, spøtta skrå og gjentok: ”Ka far” sken e” dette før” no”!” Jeg forsøkte forjeves vise ham den sjeldne fuglen som fløy rundt oss, men det ensat han ikke.

Han beskyldte meg for å være spion, som fotograferte noen militære fjellanlegg jeg verken ikke så eller hadde interesse av. For hva skulle nå ellers denne ”søringen” her med langkikkert, ”hals-kikkert” og tele på stativ! – Det var fremdeles ”den kalde krigen”, der ”Ivan” fra øst var selve ”fi” (fienden), noe jeg lærte i militærtjeneste i Indre Troms 5 år før. Nå etter Berlin-murens og Sovjetunionens fall, er det trolig mindre dramatisk å studere sjeldne arter i nærheten av militæranlegg....

Litteratur

- Bentz, P.G. 1986. Sjeldne fugler i Norge 1 1884. Rapport fra Norsk sjeldenhetskomitè for fugl (NSKF), NZF og NOF. *Vår Fuglefauna* 9: 245.
- Bentz P.G. 1988. Sjeldne fugler i Norge i 1986. Rapport fra Norsk sjeldenhetskomitè for fugl (NSKF), NZF og NOF. *Vår Fuglefauna* 11: 90.
- Briefe m.fl. 1983. *Sjøfågelboken*. Briefe, B., Holmström, N. P& Blomquist, L.1993. *Sjøfågelboken*. *Vår Fågelvärld supplement* 18. Stenåsa, 208s.
- Cederroth, C. 1998. Sällsynta fåglar i Sverige 1997 - rapport från SOF:s raritetskommittè. *Fågelåret* 1997. *Vår Fågelvärld supplement* 30: 141-169.
- Clarke, A.C. 1991. Sjeldne fugler i Norge 1989. *Vår Fuglefauna* 14: 143.
- Jensen, T. & Mjøs, A.T. 1998. Sjeldne fugler i Norge 1995. *Vår Fuglefauna supplement nr.2* s. 14-15.
- Mjøs, A.T. & Solbakken, K.A. 2001. Sjeldne fugler i Norge 1999 & 2000. *Ornis Norvegica* 24: 29.
- Olsen, K.M. 1989. Art- ock åldersbestemming av *Chlidonias*-terner Del 1 – Gamla fåglar. *Calidris* 18: 11-20.
- Olsen, K.M. 1989. Art- ock ålderbestemming av *Chlidonias*-ternor Del 2 – Ungfåglar på høsten. *Calidris* 18: 165-170.
- Viker, M.G. 1988. Ornitologiske observasjoner i Østfold. Nytt fra den lokale rapport- og sjeldenhetskomitéen (LRSK) *Natur i Østfold* 7: 90-97.